

**SPONTANICZNY
PORZĄDEK**

A

POLITYKA

SPONTANICZNY PORZĄDEK

A

POLITYKA

Zastosowanie teorii spontanicznego
porządku w naukach politycznych

Piotr Szafruga

Kraków 2018

Spontaniczny porządek a polityka
Zastosowanie teorii spontanicznego porządku w naukach politycznych

Recenzenci:

prof. dr hab. Tadeusz Klementewicz

prof. dr hab. inż. Witold Kwaśnicki

Redakcja i korekta:

Miłosz Gruszczyński

Daniel Szafruga

Grażyna Szafruga

Projekt okładki:

Piotr Szafruga

Skład:

AT Wydawnictwo

Książka jest dostępną na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 4.0 Międzynarodowe. Treść licencji jest dostępna na stronie <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl/>.

ISBN 978-83-63910-40-2

Kraków 2018

AT Wydawnictwo

www.atwydawnictwo.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I. Idea spontanicznego porządku w historii nauk społecznych	11
1. Idea spontanicznego porządku w rozważaniach nad naturą zjawisk społecznych	11
2. Historia idei spontanicznego porządku	19
2.1. Starożytność	19
2.2. Scholastycy	27
2.3. Oświecenie	31
2.4. Austriacka szkoła ekonomii	37
Rozdział II. Teoria spontanicznego porządku	45
1. Epistemologiczne podstawy teorii spontanicznego porządku	45
1.1. Ludzkie działanie	45
1.2. Metodologiczny indywidualizm i subiektywizm	48
Metodologiczny indywidualizm	48
Metodologiczny subiektywizm	50
1.3. Pomiędzy atomizmem a holizmem	56
1.4. Wiedza, kreatywność i prakseologia	65
Wiedza	65
Kreatywność	66
Prakseologia	68
2. Spontaniczny porządek	70
Rozdział III. Zastosowanie teorii spontanicznego porządku w naukach politycznych	79
1. Nauki polityczne a teoria spontanicznego porządku	79
1.1. Pluralistyczny charakter nauk politycznych	79

1.2. Teoria spontanicznego porządku wobec układu epistemicznego współczesnej politologii	85
2. Teoria spontanicznego porządku wobec teorii wyboru publicznego	92
2.1. Problem wiedzy	93
Teoria wyboru publicznego	93
Prymat problemu wiedzy	95
2.2. Implikacje	97
Radykalna ignorancja	97
Zawodność państwa	100
3. Granice planowania	101
3.1. Procesy rynkowe a procesy polityczne	101
3.2. Demokracja	108
3.3. Państwa dysfunkcyjne	111
Dysfunkcyjność państwa jako problem koordynacji	111
Przykład Somalii	116
Implikacje	119
3.4. Krytyka koncepcji zasłony niewiedzy	125
Rozdział IV. Krytyka i ograniczenia teorii spontanicznego porządku	129
1. Ograniczenia zastosowania teorii spontanicznego porządku w naukach politycznych	129
2. Niejasność pojęcia spontanicznego porządku jako sytuacja problemowa	137
3. Struktura ludzkiego poznania	140
3.1. Koncepcja systemu kognitywnego Hayeka	140
Struktura aparatu poznawczego człowieka	140
Granice poznania	143
3.2. Paradygmat <i>embodied-embedded mind</i>	147
Zakończenie	153
Bibliografia	157
Indeks osobowy	179
Synopsis	185

Wstęp

Koncepcja spontanicznego porządku odnosi się do zjawisk społecznych cechujących się pewną formą porządku, a jednocześnie będących niezamierzonym efektem interakcji pomiędzy jednostkami dążącymi do realizacji swoich własnych celów. Jej początków można doszukiwać się już w pracach starożytnych rzymskich jurystów czy rozważaniach średniowiecznych scholastyków. Jednak niezależnie od ram czasowych największy wkład w rozwój tej idei wydaje się wносить ekonomia. Jeszcze zanim Adam Smith ukuł sławetny zwrot o „niewidzialnej ręce” kierującej ludzkimi działaniami na rynku, różni myśliciele dostrzegali istnienie w sferze gospodarczej nieplanowanego porządku. Jak pisał Adam Ferguson, struktury takie są „efektem ludzkiego działania, ale nie wykonaniem ludzkiego projektu”¹. Ekonomiści wskazują na powszechne korzyści jakie niosą ze sobą te zjawiska. Egoistyczne dążenie do osobistej korzyści i zysku przez uczestników rynku przyczynia się nie tylko do zaspokojenia potrzeb konsumentów i wzajemnej koordynacji działań. Niejednokrotnie sprzyja także interesowi społecznemu bardziej niż wtedy, gdy ludzie celowo starają się służyć dobru ogółu.

Powyższe podejście stało się podstawą dla sformułowania teorii spontanicznego porządku, pozwalającej na wyjaśnienie szeregu instytucji nie będących rezultatem, nakierowanej na ich ustanowienie, indywidualnej decyzji czy kolektywnego konsensusu. Co warto podkreślić, samo istnienie takich nieplanowanych zjawisk z konieczności opiera się na ograniczeniu wiedzy człowieka co do efektów własnych działań. Powoduje to, że przedmiotem rozważań tej teorii jest także zagadnienie ograniczeń w zakresie celowego tworzenia struktur społecznych.

Zauważalną cechą zjawiska spontanicznego porządku jest brak wskazania konkretnych sfer ludzkiej aktywności, do których miałyby się ono odnosić. Obejmuje ono wszelkie formy działania człowieka, gdzie pojawia się kwestia niezamierzonych efektów. Taka perspektywa powoduje, że teoria spontanicznego porządku przekracza tradycyjne podziały pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami nauk społecznych, takimi jak ekonomia, prawo czy

¹ „the result of human action, but not the execution of any human design” (Ferguson, 1966, s. 122).

nauki polityczne. Jednocześnie, w świetle powyższej konstatacji, refleksja nad zjawiskiem nieplanowanego porządku powinna znajdować odzwierciedlenie we wszystkich obszarach badań zjawisk społecznych. Jednak rzeczywista sytuacja prezentuje się zgoła odmiennie. Koncepcja spontanicznego porządku nie jest bowiem powszechnie rozpoznawana, a jej użycie wiąże się głównie z rozważaniami prowadzonymi w obszarze ekonomii oraz – w mniejszym zakresie – w naukach prawnych. W szczególności względnie nikle jest zainteresowanie tą ideą w obszarze myśli politycznej.

Niniejsza książka stanowi próbę wyjścia naprzeciw sytuacji braku szerzej refleksji nad nieplanowanym porządkiem. Przedstawia ona możliwości zastosowania teorii spontanicznego porządku w opisie i wyjaśnianiu zjawisk i procesów politycznych. Równocześnie prezentuje krytykę tej teorii oraz jej ograniczenia w obszarze nauk politycznych. Taki wybór tematu wydaje się o tyle istotny, że w świetle wiedzy posiadanej przez autora, brak jest obecnie publikacji prezentujących systematyczne i całościowe ujęcie omawianego zagadnienia.

Zasadnicza część książki składa się z czterech rozdziałów.

Rozdział I stanowi wprowadzenie do podejmowanego zagadnienia. Umieszcza on teorię spontanicznego porządku w kontekście rozważań nad naturą zjawisk społecznych. Pierwszy podrozdział przedstawia refleksję nad powiązaniem rozpatrywanej teorii, kojarzonej głównie z ekonomią, z poszczególnymi dyscyplinami nauk społecznych, w tym naukami politycznymi. Drugi podrozdział zawiera krótki rys historyczny rozwoju idei spontanicznego porządku, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu austriackiej szkoły ekonomii.

Rozdział II prezentuje teorię spontanicznego porządku. W pierwszym podrozdziale koncentruje się na kwestii założeń epistemologicznych. Omówiona zostaje w nim kategoria ludzkiego działania, stanowiąca prakseologiczną podstawę teorii oraz kwestia metodologicznego indywidualizmu i subiektywizmu wraz z próbą syntezy, formowanego w ramach omawianej teorii, podejścia społecznego indywidualizmu. W dalszej części omówione zostają koncepcje wiedzy i przedsiębiorczości oraz prakseologiczny fundament teorii spontanicznego porządku wraz z dyskusją na temat krytyki nauki o ludzkim działaniu jako podstawy nauk społecznych, w tym także nauk politycznych. W szczególności poruszony zostaje też aspekt naukowości podejścia prakseologicznego. Drugi z podrozdziałów przedstawia, formułowane w ramach omawianej teorii, stwierdzenia dotyczące tworzenia się porządku społecznego i ograniczeń w zakresie jego planowanego kształtowania.

Rozdział III zawiera rozważania z zakresu zastosowania teorii spontanicznego porządku w badaniu zjawisk politycznych. Punkt wyjścia stanowią zagadnienie kryteriów przynależności do pluralistycznego i wieloparadygmatowego obszaru nauk politycznych. W szczególności poruszana jest kwestia

prawomocności proponowanej perspektywy badawczej oraz jej przystawalności do możliwego epistemicznego układu odniesienia wspomnianych nauk. Drugi podrozdział koncentruje się na kwestii implementacji omawianej teorii w odniesieniu do badań prowadzonych w ramach teorii wyboru publicznego. Prowadzi to do krytyki, funkcjonujących w ramach tej ostatniej, koncepcji racjonalnej ignorancji i racjonalnej irracjonalności, określających mechanizmy dokonywania wyboru. Książka wskazuje na możliwość użycia teorii spontanicznego porządku jako alternatywnego podejścia badawczego, niewymagającego założenia o wszechwiedzy lub irracjonalności jednostek. W podrozdziale trzecim przedstawione jest zastosowanie teorii spontanicznego porządku w rozważaniach nad skutecznością mono- i policentrycznych systemów w koordynacji działań jednostek i formowaniu porządku społecznego. Jest ono odnoszone do podobnych rozważań prowadzonych w ramach teorii wyboru publicznego. W dalszej części prezentowane jest zastosowanie omawianej teorii do badania państw dysfunkcyjnych. Podrozdział kończą rozważania dotyczące użycia teorii w odniesieniu do koncepcji zasłony niewiedzy.

Rozdział IV prezentuje kwestię ograniczeń oraz sytuacji problemowych w stosowaniu teorii spontanicznego porządku na gruncie nauk politycznych. W pierwszej kolejności poruszana jest kwestia ograniczeń. Drugi podrozdział traktuje o problemie adekwatności kategoryzacji instytucji, jako spontanicznych albo planowanych, w opisie złożonej rzeczywistości społecznej. Wskazane zostaje, iż problem ten ma swoje źródło w zagadnieniu granic ludzkiego poznania. Kwestia ta rozwijana jest w dalszej części rozdziału, koncentrującej się na zagadnieniu budowy i funkcjonowania układu kognitywnego oraz na wynikającym z istnienia takiego układu, problemie granic poznawczych.

* * *

Niniejsza książka powstała na podstawie rozprawy doktorskiej „Zastosowanie teorii spontanicznego porządku w naukach politycznych” obronionej w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2017 roku. Pragnę serdecznie podziękować mojej promotor prof. Barbarze Krauz-Mozer za pomoc, wsparcie i życzliwość. Podziękowania za inspirujące dyskusje i cenne uwagi kieruję także do dr Iwony Jakimowicz-Pisarskiej, prof. Tadeusza Klementewicza, prof. Witolda Kwaśnickiego oraz wszystkich uczestników seminarium Zakładu Teorii Polityki i Państwa INPiSM UJ.

Na końcu dziękuję mojej Rodzinie, bez wsparcia której książka ta by nie powstała.